

Delf is een gezamenlijke
uitgave van Erfgoed Delft
en Omstreken
Monumentenzorg
en Bouwkwiteit
Historische Vereniging
Delfia Batavorum
Vereniging Vrienden van
Het Prinsenhof

JAARGANG 13 • NR. 1 • VOORJAAR 2011 • € 4,25

Delf

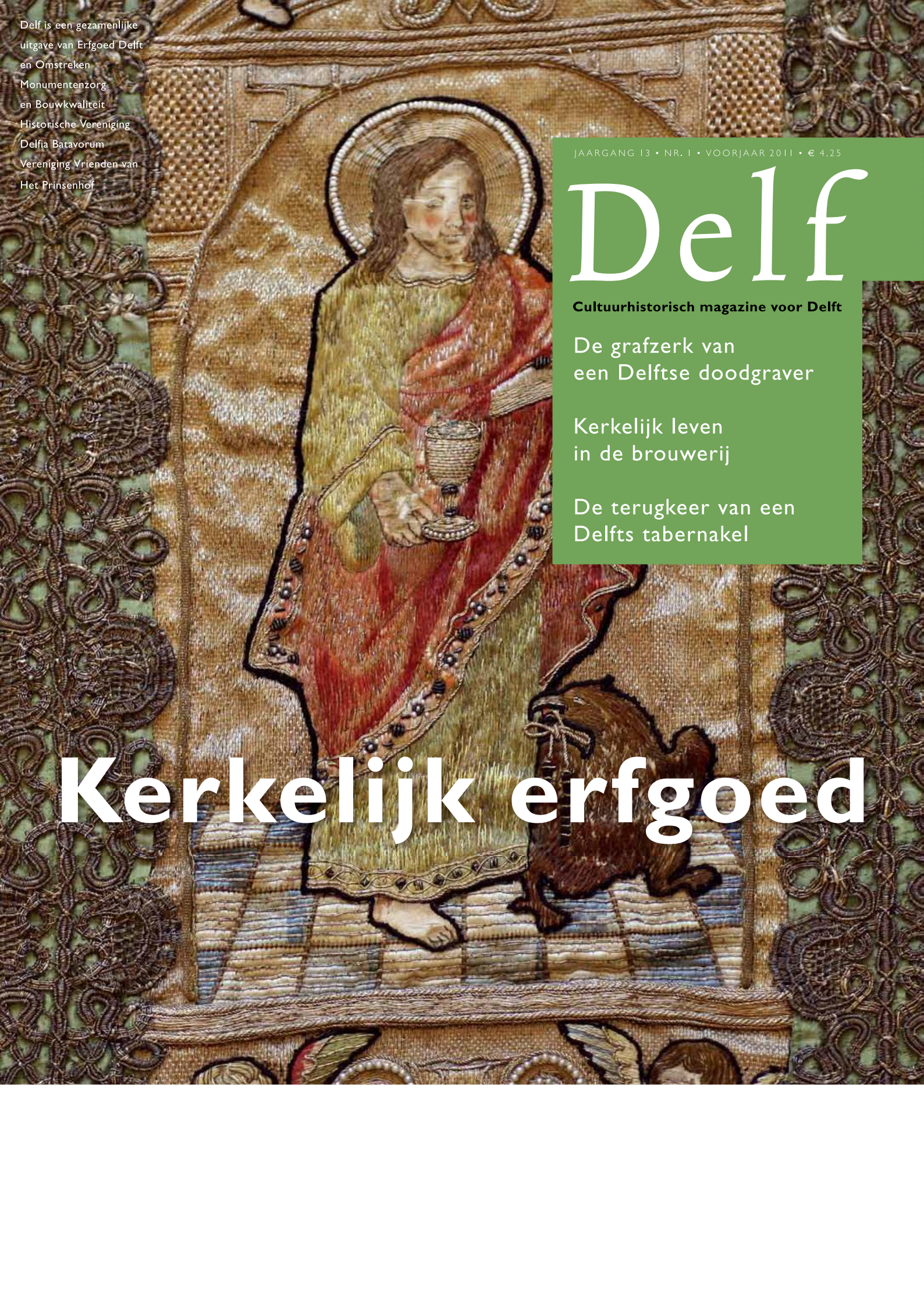
Cultuurhistorisch magazine voor Delft

De grafzerk van
een Delftse doodgraver

Kerkelijk leven
in de brouwerij

De terugkeer van een
Delfts tabernakel

Kerkelijk erfgoed

INHOUD

IN DIT NUMMER

- 4 'We weten nog niet half waar de collectie uit bestaat'**
Interview met Wim van Leeuwen, voorzitter van de Stichting Kerkelijk Erfgoed Delft
- 8 Een geheim van Delft**
De andere koninklijke grafkelder
- 12 Kerkelijk erfgoed in reformatietijd**
Overgang naar het protestantisme
- 16 Lotgevallen van een Delfts driegelui**
Van een klokkentrio keerde er één terug
- 18 De terugkeer van een Delfts tabernakel**
Het tabernakel van de oudkatholieke kerk in Delft
- 23 De grafzerk van een Delftse doodgraver**
Grafdelver in de Oude Kerk
- 24 Kerkelijk leven in de brouwerij**
Een achttiende-eeuwse schuilkerk

VASTE RUBRIEKEN

- 2 Adressen en openingstijden**
- 3 Van de redactie**
- 10 Korte nieuws**
- 15 Column**
Van Trudy van der Wees
- 21 Aanwinst**
Monument in een kringloopwinkel
- 27 Colofon**

Van de redactie

Kerkelijk erfgoed, het thema van dit eerste nummer van de Delft in 2011, is een onderwerp waar heel wat over te vertellen valt. In de zestiende eeuw gingen tijdens de Beeldenstorm veel religieuze katholieke kunstvoorwerpen verloren. Maar gelukkig werden er ook gered en elders in veiligheid gebracht, zoals bijvoorbeeld in het Delftse Vondelingenhuis. Uit later tijd bleef veel meer bewaard, maar vaak vergeten en weggestopt in dozen of op zolders. Van kerkgebouwen die buiten gebruik raakten kwamen stukken uit de inventaris soms in andere kerken of in kunstverzamelingen terecht. Sinds 2003 spant de Stichting Kerkelijk Erfgoed Delft zich in om het historisch waardevolle kerkelijke erfgoed van Delft te inventariseren en te beschrijven. Daarmee weten we pas echt goed wat er is en wordt een goed behoud ervan bevorderd.

Veel Delftenaren zullen niet weten dat het Chinees restaurant op de Brabantse Turfmarkt ooit als katholieke schuilkerk diende. Daar leest u ook meer over. En welke Delftenaar heeft nog nooit van de Bourdon gehoord, maar wie wist dat bij die enorme klok in 1719 een 'driegelui' kwam te hangen? Bij toeval werd in een kringloopwinkel een album ontdekt met vele, vaak nog onbekende foto's van de plaatsing van het monument voor koningin Wilhelmina aan de Nieuwe Plantage.

De redactie wenst u weer veel leesplezier.

Lotgevallen van een Delfts

In de zestiende eeuw kreeg de Oude Kerk drie luidklokken. De grootste, de Bourdon, hangt er nog steeds. De twee andere werden in 1719 vervangen door een driegelui, een serie van drie op elkaar afgestemde luidklokken. Ze werden gegoten door de Amsterdamse klokkengieter Jan Albert de Grave. De middelste en kleinste werden als oud metaal verkocht maar elders weer als luidklok in gebruik genomen. Alle drie werden ze in 1943 door de bezetter geroofd. Alleen de grootste van het trio keerde terug en hangt sinds 1946 weer in de toren van de Oude Kerk.

De Amsterdamse klokkengieter Jan Albert de Grave (ca. 1666-1729) was een bekwaam vakman. Hij had de klokkengieterij overgenomen die in de zeventiende eeuw gedreven werd door François Hemony, onder meer de gieter van het prachtige carillon in de Delftse Nieuwe Kerk. De directe opvolgers van François en zijn broer Pieter Hemony, hun leerlingen Claude en Mammes Frémy, waren minder succesvol. Door zijn huwelijk met de weduwe van Claude Frémy kwam De Grave in 1699 aan het hoofd van de gieterij. Hij slaagde erin het bedrijf terug te brengen op het vroegere hoge niveau, niet in het minst door de ervaring van de meesterknecht Claes Noorden (1633-1716), die al sinds 1663 in deze gieterij werkte. De Grave en Noorden werkten samen verder in een maatschap. Na het overlijden van zijn compagnon in 1716 zette De Grave het bedrijf alleen voort.

Een driegelui van De Grave voor Delft

De Trinitasklok van Hendrik van Trier uit 1570, beter bekend als de Bourdon, was in 1719 de enige bruikbare luidklok in de toren van de Oude Kerk. De twee andere klokken waren gescheurd. De kerkmeesters bestelden drie nieuwe klokken bij De Grave. Deze ging akkoord met de inruil van de twee gebarsten klokken en leverde in november 1719 de drie

nieuwe klokken, met hun klepels en twee slaghamers

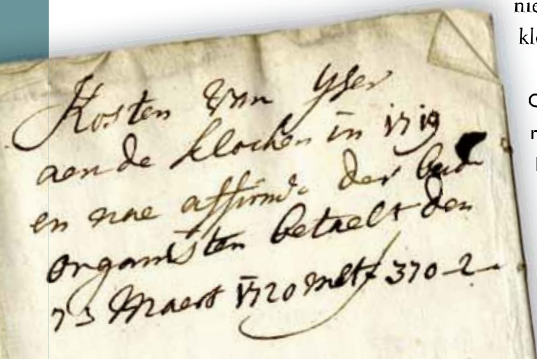
Opschrift omslag van de rekening van de smid Jan Helmers. (ED collectie Archief, Archief Hervormde Gemeente 137)

voor de heel- en halfuurslag. De zwaarste hamer was bestemd voor de Bourdon. De Grave noemt in zijn rekening de gewichten en toonhoogtes van de nieuwe klokken: respectievelijk 4225, 1752 en 887 Amsterdamse ponden en de toonhoogtes c', f' en a'. Het gelui was daarmee goed gekozen bij de Bourdon die als fo klinkt. De Delftse smid Jan Helmers was belast met de installatie van de drie klokken. Zijn rekening aan de kerkmeesters geeft een uitgebreide specificatie, want in die tijd was het gebruikelijk af te rekenen aan de hand van het verwerkte materiaal. Zo weten we ook dat na voorbereidende werkzaamheden de klokken op 29 november 1719 op hun plaats werden gehangen. Op 20 december installeerde hij de halfuurslag en op 3 januari 1720 ten slotte de uurslag. De rekening werd op 7 maart 1720 gecontroleerd en goedgekeurd door Dirck en Cornelis Scholl, de organisten van de Nieuwe

en Oude Kerk, die beiden tevens klokkenist op de Nieuwe Kerk waren. Tien jaar na de installatie van het driegelui publiceerde Reinier Boitet zijn Beschrijving der Stadt Delft, in feite een bijgewerkte versie van Dirck van Bleyswijcks stadsbeschrijving uit 1667. Boitet beschrijft de nieuwe klokken van de Oude Kerk met hun randschriften en ornamenten. De randschriften vermelden bijbelteksten in het Latijn, passend bij het gebruik in een kerk. Verder staan de naam van de gieter en de plaats en het jaar van gieten op de klokken. Bij alle drie de klokken zijn op de flank onder elkaar de namen van de kerkmeesters vermeld. Boitet noemt ze als volgt: 'Mr. Dirk van Groenewegen van der Made, Mr. Adriaan van der Goes, heer van Naters, Mr. Ewout van der Dussen, heer van de Zouteveen, Jan Meerman, Willem van Ruyven en Mr. Maarten Hoogenhoek'.

Uurslag en halfuurslag

In 1798, in de Franse tijd, waren alle kerktorens in ons land van kerkelijk bezit overgegaan in stedelijk bezit omdat ze van landsbelang waren als strategisch object, namelijk als oriëntatiemiddel en uitkijkpunt, en de stedelijke overheid een consistentere eigenaar werd geacht. Ook de toren van de Oude Kerk werd stedelijk eigendom. In 1808 was Delft in geldnood geraakt en overwoog het stadsbestuur een aantal luidklokken te verkopen. De toenmalige Delftse klokkenist Frederik Berghuys (1762-1835) maakte een inventarisatie van het totale Delftse klokkenbestand. Hij nam onder meer de diameters van het driegelui van De Grave op en schatte, gebruik makend van een tabel van de klokkengieter Pieter Hemony, de gewichten van deze klokken op 4300, 1800 en 900 pond, waarmee hij niet veel afweek van die in de rekening van De Grave die het Amsterdamse pond van ongeveer 494 gram gebruikte. Berghuys vermeldt dat de Bourdon de uurslag

driegelui

geeft en de grootste klok van De Grave de halfuurslag en adviseerde de heel- en halfuurslag op de Oude Kerk intact te laten. De middelste en de kleinste klok van De Grave konden worden gemist en werden aan een metaalhandelaar verkocht die de klokken weer doorverkocht waarna ze buiten Delft weer als luidklok gingen dienen.

Signalementen en verdere lotgevallen

De grootste klok van Jan Albert de Grave weegt 2100 kg, heeft een diameter van 149,5 cm en klinkt als c'. De bovenrand heeft musicerende putti in een doorlopend fries, op de tweede regel staat de tekst: LAUDATE DOMINI OMNES GENTES POPULI JAN ALBERT DE GRAVE ME FECIT AMSTELODAMI ANNO DOMINI 1719. Daaraan ontleent de klok de naam Laudateklok. Onder de tekst bevindt zich een guirlande van acanthusbladen. De met behulp van gietmallen gemaakte ornamenten zijn regelrecht afkomstig van de vroegere klokkengieters Hemony. De klok werd op 14 januari 1943 uitgenomen en afgevoerd. Zij kwam wonder boven wonder in 1946 in Delft terug. Deze klok is behalve als luidklok ook in gebruik als slagklok, namelijk voor de halve uren. De hele uren worden geslagen op de Bourdon. De middelste klok van Jan Albert de Grave woog 859 kg, had een diameter van 111 cm en klonk als f'. De bovenrand was dezelfde als die van de grootste klok. Op de tweede regel stond de tekst: SERVITE DOMINO CUM GAUDO ME FECIT JAN ALBERT DE GRAVE ANNO DOMINI 1719. Daaronder was een guirlande aangebracht. Op de flank stonden onder elkaar de namen van de kerkmeesters, net als bij de grootste klok. De klok is in 1808 via een tussenhandelaar verkocht aan de Nederlands Hervormde kerk in Zoeterwoude. Zij werd daar op 18 februari 1943 uitgenomen en naar Duitsland afgevoerd om omgesmolten te worden. De kleinste klok van het driegelui woog 434 kg, had een diameter van 90 cm en klonk als a'. De bovenrand was dezelfde als die van de grootste klok. Op de tweede regel stond de tekst SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM JAN ALBERT DE GRAVE ME FECIT AMSTELODAMI ANNO DOMINI 1719. Daaronder was een guirlande aangebracht. Op de flank stonden onder elkaar de namen van de kerkmeesters zoals bij de andere twee klokken. Deze klok is in 1808 via een tussenhandelaar verkocht aan de Nederlands Hervormde kerk in Nootdorp. Zij werd daar op 23 februari 1943 uitgenomen en naar Duitsland afgevoerd om omgesmolten te worden.

De Laudateklok van de Grave kwam in 1946 via een depot in Groningen weer boven water en hangt gelukkig weer op de oorspronkelijke plek bij de oudere en veel grotere Bourdon in het achterste vak van de zestiende-eeuwse houten klokkenstoel. Daardoor bevindt het gewicht van de klokken zich op een begrijpelijke plek; aan de achterzijde van de naar voren hellende toren. Het voorste vak van de klokkenstoel is leeg en herinnert daardoor nog altijd aan de verdwenen klokken

Laura Meilink-Hoedemaker is cardioloog NP en beiaardier en promoveerde op het proefschrift Luidklokken en speelklokken in Delft

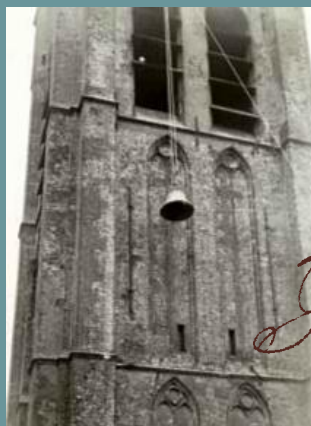
Portret Dirck Scholl, mezzotint Thomas van der Wilt, 1699. (ED, coll. Beeld en Geluid, nr. 70152)

De middelste luidklok van De Grave in 1943 na verwijdering uit de kerktoeren te Zoeterwoude klaargezet voor afvoer. (Particuliere collectie)

De Laudateklok is fraai versierd en toont onder meer het gietjaar en de namen van de kerkmeesters. Foto W.F. van Oosten. (ED, coll. Beeld en Geluid, nr. 42809)

Op 16 juli 1946 werd de uit Duitsland teruggekeerde Laudateklok weer in de toeren van de Oude Kerk gehesen. Foto Tiemen van der Reijken. (ED, coll. Beeld en Geluid, nr. 42825)

Jan Albert de Grave

Handtekening onder de rekening van Jan Albert de Grave aan de kerkmeesters van de Oude Kerk. (Nederlands Muziek Instituut, nr. 10B15)

De 'Laudateklok', de grootste klok van De Grave's driegelui, hangt weer in de Oude Kerk. Foto W.F. van Oosten. (ED coll. Beeld en Geluid, nr. 42826)